

Гонтар О. М.

**Полтавський
національний
технічний
університет
ім. Юрія Кондратюка**

УДК 372.48(477.53)

ПОЛТАВА ПАМ'ЯТАЄ СВОЮ ІСТОРІЮ

Стаття посвячена 300-летию Полтавской битвы.

The article is devoted 300-years of the Poltava battle.

Після успішного завершення воєнних дій на території Речі Посполитої та Саксонії, король Швеції Карл XII вирішив завдати остаточної поразки Московській державі. З цією метою навесні 1708 його армія розпочала похід через білоруські землі на Смоленськ і далі на Москву. Однак протидія московських військ та хід таємних переговорів Карла XII та його союзника польського короля С. Лещинського з гетьманом І. Мазепою змусила шведське командування змінити початковий план воєнних дій. Український гетьман зважився на ведення переговорів з метою створення українського шведського воєнно-політичного союзу після того, як дізнався про намір московського царя Петра I ліквідувати політичну автономію України. Цьому сприяло різке зростання податкових, військових та інших тягарів, яких зазнавала Гетьманщина під час Північної війни з боку московської адміністрації, а також вимога царського уряду повернути Правобережну Україну до складу Речі Посполитої. Крім того, І.Мазепа прагнув забезпечити незалежність України у випадку перемоги у війні шведів.

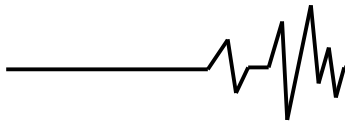
У жовтні 1708 шведська армія вступила на українські землі. Такий розвиток подій змусив І.Мазепу відкрито перейти на сторону шведських військ і об'єднатися з ними для ведення війни з Московією. Відсутність більшої частини козацьких військ в Україні, жорстокість царських репресій та інші причини не дали можливості гетьману надати шведам суттєвої допомоги. Сувора зима 1708-1709, серія військових невдач, відсутність обіцяної допомоги з Криму, Туреччини та Польщі значно погіршили становище армії Карла XII. Лише підтримка кошового отамана Запорізької Січі К. Гордієнка, який на чолі 8000 загону козаків у квітні 1709 приєднався до шведського війська, дещо покращила ситуацію. В таких умовах Карл XII вирішив розпочати наступ на Москву через Харків та Курськ. Суттєвою перешкодою на цьому шляху була Полтава, розташована на

перехресті важливих шляхів. Захищав місто російський гарнізон — 4300 чол., який очолював полковник О. Келін, а також 2600 жителів міста.

27 червня 1709 року відбулася Полтавська битва, яка мала далекосяжні наслідки для Європи. З дня Полтавської битви, як зазначає шведський історик Петер Енглунд, «закінчився період шведського панування, Росія почала звільнятися від свого старого ворога, могутнього сусіда, який закривав вихід до Балтійського моря. Водночас, Полтавська битва стала колосальною катастрофою не тільки для Швеції, але й для Європи; вона зламала колишній баланс влади, — могутність після Полтави переходить від Швеції до Росії, яка міцніє і перетворюється у велику державу». Україна з 1709 року втрачає свою незалежність, юридичні і міжнародноправові чинники, а тому перестає існувати як держава.

На території заповідника «Поле Полтавської битви» значні події відбувалися до і після Полтавської битви. Зокрема у 1399 року на Полі відбулася великомасштабна битва між литовським князем Вітовтом та татарськими військами хана Єдигея, яка поставила під сумнів існування Великого князівства Литовського і знаменувала початок просування Польщі на українські землі. Цей же район 1658 року став полем битви між законно-обраним гетьманом І.Виговським і полтавським полковником Мартином Пушкарем, який розв'язав в Україні громадянську війну, що коштувала українському народу 50 тисяч загиблих та знаменувала початок занепаду Української козацької республіки, держави — Україна, заснованої Б.Хмельницьким.

Ці події, національно-визвольну війну проти Польщі, період Руїни, добу І.Мазепи опише найзнаменитіший козацький літописець Самійло Величко, який з 1718 по 1728 роки жив і працював над літописом на полі Полтавської битви в селі Жуках. Потрапивши в орбіту

Москви, полтавське поле стає місцем паломництва російських самодержців та сановників: Катерина I, О. Суворов, Олександр I, Микола I. Але поле Полтавської битви притягало до себе не тільки військових, а й вчених, громадських діячів.

1884 року на території поля Полтавської битви створено Полтавське дослідне поле, з 1910 року — полтавська сільськогосподарська дослідна станція, в її науковій діяльності брали активну участь українські та російські вчені: А.Є.Зайкевич, О. О.Ізмаїльський, М.І.Вавилов, В.І.Вернадський, В. В. Докучаєв.

1962 року в північно-східній частині поля Полтавської битви, поблизу Яківців, закладено дендропарк, нині пам'ятка садово-паркового мистецтва державного значення з площею 140 гектарів.

У 1909 році з ініціативи викладача історії Полтавського кадетського корпусу І.Ф.Павловського було відкрито музей на полі Полтавської битви, в 1981 році музей історії Полтавської битви і комплекс пам'ятників, пов'язаних з Полтавською битвою, — оголошено державним історико-культурним заповідником «Поле Полтавської битви» з охоронною зоною історичного поля загальною площею 771,5 га.

На сьогоднішній день державний історико-культурний заповідник "Поле Полтавської битви" став значним культурним науково-методичним центром з вивчення історії України періоду XVII-XVIII століть в контексті європейської історії; у 1994 році в музеї створено постійно діючу виставку «Козацька держава». Інтерес до діяльності заповідника проявляють засоби масової інформації України, Росії, Швеції та інших держав, науковці, громадськість. Заповідник «Поле Полтавської битви» єдиний в Україні входить до ІАМАМ — Міжнародної організації військово-історичних музеїв під егідою ЮНЕСКО, включений до всесвітнього туристичного маршруту.

З історією Полтавської битви пов'язано ряд пам'ятників: десять гранітних обелісків на місці бувших редутів (1939 р.), шведам від росіян (1909 р.), шведам від шведів (1909 р.), на місці переправи російської армії через Ворсклу (1959р.), пам'ятний знак на місці командного пункту Петра I (1973 р.), Братська могила загиблих російських воїнів (1894 р.), Сампсоніївська церква (1852-1856 рр., реконструйована 1895 р.), пам'ятник Петру I перед будинком музею Історії Полтавської битви (1915 р.), пам'ятник захисникам фортеці Полтава і коменданту О. С. Келіну (1909 р.), пам'ятник Слави (1811 р.), пам'ятник на місці відпочинку Петра I (1849 р.), Спаська церква

(1705 — 1706 рр., реконструйована у 1845 р.); Хрестовоздвиженський монастир (1650 р., де була штаб-квартира Карла XII), пам'ятник українським загиблим козакам (1994 р.).

Пам'ятник Слави є однією з визначних пам'яток центральної частини Полтави. Він був встановлений на місці, де після Полтавської битви 27 червня 1709 року відбулася зустріч царя Петра I з гарнізоном фортеці і цивільним населенням Полтави.

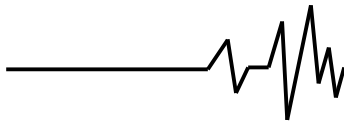

Рис. 1. Пам'ятник Слави

Наступного дня після Полтавської битви, цар Петро I наказав вирити дві могили: одну для загиблих офіцерів і одну для солдатів. У присутності усіх військ була відслужена панахида, а після поховання, над могилою, був насипаний великий пагорб, який названий **Братською могилою російських воїнів**. За легендою, російський цар власноруч встановив на його вершині дерев'яний хрест із написом: "Воины благочестивые, за благочестіе кровію вьнчавшіеся, льта оть воплощенія Бога-Слова 1709, іюня 27 дня".

Рис. 2. Братська могила російських воїнів

Пам'ятник коменданту фортеці "Полтава" полковнику Келіну і її захисникам був споруджений на місці одного з бастіонів Полтавської фортеці за проектом генерала від кавалерії, барона Олександра Олександровича Більдерлінга. На постаменті пам'ятника лежить бронзовий лев, під яким зроблено напис: "Доблестному коменданту Полтавы полковнику Келину и славным защитникам города в 1709 году". З протилежного боку пам'ятника розміщено текст, що розповідає про події, пов'язані з облогою фортеці Полтава шведською армією Карла XII у квітні-червні 1709 року.

Рис. 3. Пам'ятник коменданту фортеці "Полтава" полковнику Келіну

Біла альтанка була відкрита під час святкування 200-річчя Полтавської битви в 1909 році. Вона була споруджена на тому місці, де під час Полтавської битви був розташований Подільський сторожовий бастіон фортеці. Фортеця не мала кам'яних стін і була захищена тільки крутими схилами пагорбу, на якому її збудували у XVII ст., земляними валами і частоколом. Під час німецької окупації Полтави

1941-1943р. альтанка була зруйнована, тому що на її місці улаштували спостережний артилерійський пункт. У 1954 році на цьому місці була урочисто відкрита "Ротонда дружби народів", побудована за проектом архітектора Л.С.Вайнгорта. З місця, на якому вона встановлена, відкривається чудовий краєвид на околиці Полтави і Хрестовоздвиженський монастир. Цей оглядовий майданчик - одне з найулюбленіших місць туристів і гостей міста. Неподалік від альтанки знаходиться меморіальний камінь з висіченими на ньому словами з Іпатіївського літопису - документу, в якому в 1074р. було зроблено запис, де вперше згадувалось місто Полтава.

Рис. 4. Біла альтанка

Матеріали, зібрані у фондах музею історії Полтавської битви, давно вийшли за межі не тільки історії Полтавської битви, а й 21-річної Північної війни, у вир якої були втянуті Московією Польща, Данія, Швеція, Україна, Туреччина. В дев'яти експозиційних залах представлені безцінні історичні реліквії: холодна і вогнепальна зброя, медалі, монети, живописні полотна, портрети, ікони, гравюри, бойові прапори, обмундирування, старовинні книги, карти, грамоти та інші історичні документи першої половини XVIII століття.